

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 04.03.2026).

5. Tiikkaja S, Tindberg Y., Durbeej N., Adolescents witnessing family violence and its association with socio-economic factors, *European Journal of Public Health*, Volume 34, November 2024, Issue Supplement № 3, ckae144.394. DOI: <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckae144.394>

Олена Тищенко,
доцент кафедри психології
навчально-наукового інституту права та психології,
Національної академії внутрішніх справ
кандидат педагогічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ВИХОВАНЦЯ

Проблема духовності владно охоплює сферу опіки сучасного виховного процесу. Це вимагає насамперед відповідного теоретичного упорядкування.

Одне з найважливіших завдань психології виховання полягає у вивченні психологічних механізмів формування особистості, які є необхідною умовою успіху перетворення виховних вимог суспільства у внутрішні регулятори поведінки і діяльності підростаючої особистості.

Виховний вплив – це процес організації сумісної активності вихователя і вихованців щодо здійснення їхніх цілеспрямованих дій, які мають на меті зміну психологічних характеристик вихованців (потреб, мотивації, установок, цінностей та рис характеру) та перебудову поведінки.

Вплив на особистість цілеспрямовано та регульовано здійснюється шляхом використання таких *механізмів*: переконування, навіювання, наслідування, зараження. Виховання передбачає *вплив на емоційну сферу*. Це, зокрема, стосується формування думок, поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій, емоційної сфери.

Ефективність використання форм і методів виховання значною мірою зумовлюється віковими особливостями становлення особистості, розвитком її інтелектуальної сфери, емоційної вразливості. *Дитячий вік.* Доречними є *роз'яснення* правил поведінки, допомога у засвоєнні норм моралі, *наслідування* дорослих, орієнтація на *взірець*, *схвалення* і *покарання*. *Дошкільний вік.* Діти найкраще сприймають прямий текстовий вплив вихователя у вигляді *вимоги*, яку навіть не потрібно ілюструвати й аргументувати, оскільки діти ще не спроможні це сприйняти й усвідомити. Доцільними є створення *рольових ігор* за правилами, *бесіди* про стосунки між людьми, цілеспрямоване керування діяльністю, *поведінкою* з метою засвоєння дітьми найважливіших соціальних функцій. *Молодший шкільний вік.* Роль у функціонуванні психіки дитини

відіграють наочно-образні пам'ять і мислення, тому велике значення для вихованців починає відігравати *приклад* навколишніх або ж літературних персонажів. Найдоцільнішими тут стають поряд із текстовими контекстні виховні впливи, які базуються на *реальних або художньо відтворених зразках*: включення у *колективну взаємодію*, стимуляція пізнавальної активності і міжособистісного спілкування, *демонстрація вчителем* моральних якостей, орієнтація на *нормативний взірець*, *схвалення* нормативної поведінки, *заохочення* дитини до участі у виховних заходах. *Підлітковий вік*. У вихованців підвищена емоційна чутливість, посилена розвитком їхнього абстрактно-логічного мислення, тісно пов'язаного зі здатністю людини виявляти неочевидні факти та їхні зв'язки. Дієвими є *переконання* у необхідності діяти відповідно до норм і правил, *підтримання* бажання стати дорослим, *активізація* розвитку розумових здібностей, трудових умінь та навичок, *схвалення* прагнення до морального та етичного росту, *стимулювання* потреби у самопізнанні та самовизначенні, педагогічна *оцінка* діяльності та поведінки. *Юнацький вік*. Допускається використання текстових та підтекстових форм виховного впливу, допомога у *професійному самовизначенні* особистості, *підтримка* у реалізації соціальних функцій, у *моделюванні* життєвого сценарію тощо.

Особливу увагу при організації виховних впливів слід приділяти використанню змісту провідної діяльності:

- *дошкільний вік* – провідною діяльністю є сюжетно-рольова гра, що моделює життєдіяльність дорослих: мотив одержати схвалення дорослих є найсильнішим у моральній регуляції поведінки;

- *молодший шкільний вік* – провідною діяльністю є учбова діяльність;

- *підлітковий вік* – провідною діяльністю є особистісне спілкування з однолітками і значимим соціалізуючим фактором стає група однолітків. Для підлітків важливим є вміння вихователя підтримати їхню ініціативу, допомогти їм знайти відповідні засоби щодо реалізації;

- *юнацький вік* – провідною діяльністю є учбово-професійна діяльність. Юнакові потрібно допомогти побачити прояви моральних принципів у реальній практиці людських відносин

Вихователь завжди має справу з конкретною особистістю, яка розвивається і має цілу низку індивідуально-психологічних особливостей. Цим і пояснюється та обставина, що виховні заходи, з успіхом застосовані до одного, можуть не дати очікуваного ефекту, коли їх же застосовують до іншого. Тому виховні заходи загального порядку слід доповнювати індивідуальним підходом. Індивідуальний підхід і виховання в колективі не суперечать один одному. Індивідуальний підхід здійснюється в колективі і за допомогою колективу і в цьому сенсі гармонійно доповнює загальний виховний процес.

Індивідуальний підхід вимагає вибору і здійснення таких виховних заходів, які найбільш відповідали б особливостям особистості і стану, в якому особистість в даний час знаходиться. Для цього необхідно знати особистість, бачити в кожному індивідуальні, своєрідні риси. Індивідуальний підхід передбачає в першу чергу знання і врахування індивідуальних, специфічних

умов, які вплинули б на формування тієї чи іншої риси особистості. Це потрібно знати тому, що тільки розуміючи природу того чи іншого особистісного прояву, можна правильно реагувати на нього.

Індивідуальний підхід передбачає вміння спиратися у виховній роботі на те позитивне, що є в особистості особливо з *важковиховуваними вихованцями*.

У широкому розумінні *важковиховуваність* є поняття, що пояснює випадки труднощів, з якими стикається вихователь при організації і здійснюванні виховного процесу. У *вужькому розумінні* цей термін використовується для позначення наближеного до норми рівня відхилень у поведінці дитини (на відміну від правопорушень і патології психічної активності), який потребує відповідної уваги й спеціальних зусиль вихователя для подолання його. Розрізняють *норми біологічні*, які належать до організму людини, *соціальні*, які належать до її поведінки серед інших людей, та *психологічні*, пов'язані з її індивідуально-типологічними проявами як особистості й суб'єкта власної життєдіяльності. Дітей і підлітків, які мають відхилення від загальноприйнятих або статистично достовірних показників норми, але не демонструють ознак психічної патології, у педагогічній практиці зазвичай класифікують як "*важких*".

Важковиховуваність зумовлює певні *психофізіологічні особливості* дитини (надмірна дратівливість, збудливість нервової системи або, навпаки, високий рівень загальмованості реакцій); *недостатня вікова розвиненість* мотиваційної, афективної та вольової сфер вихованця, його психічних процесів (відчуття, сприймання, уваги, пам'яті, мислення тощо); *соціально-психологічні вади* розвитку (знижена здатність до вольової адаптації, неадекватна самооцінка й рівень домагань дитини, нерозвиненість здатності до ефективної комунікації, низький ступінь соціалізованості тощо).

Головна мета корекційного процесу щодо важковиховуваних учнів є зменшення частоти прояву форм девіантної поведінки школярів. Корекція розглядається як шлях або засіб запобігання, послаблення девіантних форм поведінки через формування відповідних життєво необхідних якостей у ході навчально-виховного процесу або інших видів діяльності учнів.

Педагог повинен враховувати, що цілі корекції мають формулюватися у позитивній формі; бути реалістичними, оптимістичними, враховувати індивідуальні й психологічні можливості, корелювати з існуючими соціально-педагогічними умовами й мікросоціумом.

Корекція як система повинна мати самостійний вихід, взаємодіяти із середовищем.

Напрями корекційної діяльності з важковиховуваними учнями є наступними:

- нормалізація й збагачення відносин із навколишнім світом;
- компенсація недоліків у духовному світі, активізація діяльності дітей у тій сфері, котру вони люблять, у котрій можуть досягти гарних результатів;
- відновлення деформованих позитивних якостей, постійне їх стимулювання; – інтенсифікація позитивного розвитку особистості;

- засвоєння й накопичення соціально цінних досвіду й навичок у різних сферах життя й поведінки; – накопичення здорових звичок і потреб, викорінення негативних. У межах корекційно-педагогічної діяльності існує певний інструментарій методів, вправ, навіювання, прикладу, стимулювання поведінки й діяльності. Разом з тим, педагоги й психологи використовують *й специфічні методики корекції* поведінки школярів: дидактичні (роз'яснення, прийоми аргументованої дії); навчання саногенному мисленню (спрямоване на управління собою, саморегуляцію); групової корекції; вирішення конфліктів.

Таким чином, у психологічних викликах сьогодення виховання та розвиток підростаючого покоління має важливе значення.

Олександр Ткаченко,
доцент кафедри психології,
провідний фахівець Центру ветеранського розвитку
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
доктор психологічних наук
Олексій Ковалевський,
здобувач ступеня вищої освіти магістр
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Сергій Сотсков
здобувач ступеня вищої освіти магістр
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ВЕТЕРАНАМ ТА ЧЛЕНАМ ЇХ РОДИН НА ОСНОВІ ПРИНЦИПУ «СВІЙ ДО СВОГО»

Сучасний етап розвитку нашого суспільства відбувається в умовах, коли на перший план виходить психологія війни й повоєнної розбудови України. Вона стає життєво необхідною складовою національної безпеки, що потребує розбудову окремого напрямку психологічної науки і практики. Адже ще з початку російсько-української війни 2014 року Україна вибудовує власну систему психологічної допомоги ветеранам та членам їх родин, яка постійно еволюціонує у відповідь на нові соціальні виклики.

На початку війни з 2014р. ми спиралися переважно на запозичені західні моделі психологічної допомоги, зокрема на принцип «рівний рівному» (peer-to-peer). Цей підхід дійсно дав свої результати, оскільки передбачав взаємопідтримку між людьми зі схожим досвідом. Проте, після повномасштабного вторгнення 2022 року стало оковирним, що цей інструмент більше не покриває всіх глибинних потреб українських ветеранів і членів їх сімей. Ми зіштовхнулися з якісно новими викликами — не лише травматичними наслідками війни, а й питаннями самоідентифікації, втрати довіри до соціуму, конфлікту між військовим і цивільним світом.